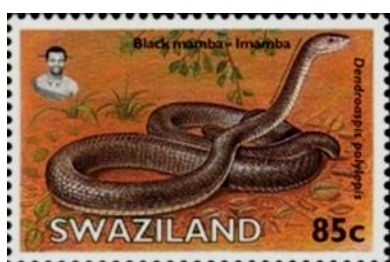

בשביל הנחש איציק חנן

"בערבות אפריקה, אומר הפתגם, פיל יכול להרוג אותך, נמר יכול להרוג אותך וממבה שחורה יכולה להרוג אותך; אבל רק במקרה של ממבה שחורה, וזה נכון מאז שחר ההיסטוריה, המוות הוא וודאי". כך מתחיל אחד המונולוגים הבלתי נשכחים בסרטו של הבמאי קווינטין טרנטינו, בו אחת הדמויות המרושעות מוציאה לפועל את נקמתה באמצעות נחש מסוג ממבה שחורה.

זו רק עוד עדות אחת מיני רבות למוניטין הרע שמלווה את הזוחל חסר הרגליים, בעל חיים שהוא מהמושמצים ביותר בעולם החי. הנחש זוכה לאזכורים רבים מאוד (בעיקר בעלי אופי שלילי) בהקשרים תיאולוגיים, מיתולוגיים ותרבותיים, המנציחים פחד קמאי ארוך שנים.

ממבה שחורה

הנחת יסוד סבירה גורסת, שרוב בני האדם חוששים או סולדים מנוכחות נחש, ולעיתים עצם המחשבה על נחש בקירבת מקום עלולה להעביר צמרמורת קלה בעמוד השדרה. אפשר להניח שיש יסוד אורגני – הישרדותי לתחושות אלו, כיוון שרוב בעלי חיים מגלים סימני עצבנות מובהקים כאשר נחש נמצא בסביבתם. סביר להניח, שמאמר צנוע זה לא ישנה דבר בתחושותיכם כלפי בעל חיים מופלא זה, אך אולי אצליח למתן במעט את תחושת הפחד.

מתחילים מהתחלה

היש מקום טוב יותר להתחיל מאשר באזכורו המקראי של הנחש? כבר בתחילת הדרך מיוחסת לנחש הערמומיות, ותכונה זו מובילה את השתלשלות האירועים בגן העדן. הנחש מפתה את האישה לאכול מפרי עץ הדעת, ככתוב בספר בראשית, פרק ג' פסוקים א'-ו':

"והנחש היה ערום מכל חית השדה אשר עשה יהוה אלהים, ויאמר אל האשה: אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן. ותאמר האשה אל הנחש: מפרי עץ הגן נאכל. ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמתו. ויאמר הנחש אל האשה: לא מות תמתו. כי ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים ידעי טוב ורע. ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעיניכם ונחמד העץ להשכיל ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל."

בהמשך מעניש אלוהים את כל המעורבים, ובפרט את הנחש (פסוקים יד'-טו):

"וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים אֶל הַנָּחָשׁ: כִּי עָשִׂיתָ זֹאת אַרְוֵר אֶתְּךָ אֶתְּהָ מִכָּל הַבְּהֵמָה וּמִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה, עַל גִּחְוֹנְךָ תֵּלֵךְ וְעַפְרֹתָ תֹאכַל כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ. וְאִיבָה אֲשִׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין זַרְעֶךָ וּבֵין זַרְעֶהָ, הוּא יִשׁוּפֶךָ רֹאשׁ וְאַתָּה תִּשׁוּפֶנּוּ עֲקֵב."

אדם, חווה והנחש

ככתוב, הנחש נענש במספר עונשים, שלדעת הפרשנים המקראיים משקפים התאמה בין חומרת העבירה ואופייה למידת העונש. אלוהים מקלל את הנחש ומוריד אותו מגדולתו, מכריח אותו לזחול על גחונו ומשית יחסי שנאה נצחיים בינו ובין זרע האישה.

במדרשים מוסבר, כי לנחש היו בשעתו ידיים ורגליים שנקצצו במסגרת העונש ומאז הוא נאלץ לזחול ולאכול עפר לאות השפלה. זו, כמובן, התדרדרות משמעותית ומכוונת במעמדו של הנחש בקרב בעלי החיים, בניגוד לתכנון המקורי בו הנחש היה מיועד למלוך על בעלי החיים.

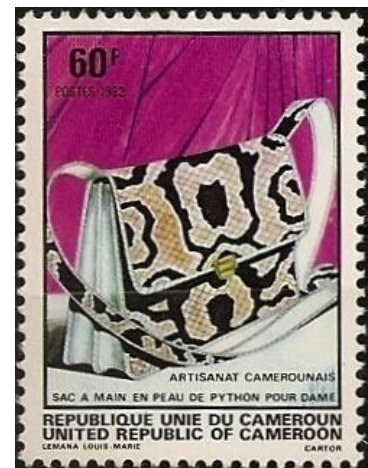
הנחש בטבע

עכשיו, לאחר שהשפלנו את הנחש עד עפר, אבקש לאזן קצת את התמונה באמצעות מספר עובדות.

הנחשים שייכים לתת סדרה ("הקשקשאים") במחלקת הזוחלים וכאמור, מאפיין מוכר של הנחשים הוא היעדר הגפיים. הנחשים, כשאר הקשקשאים, עטויים במעטה קשקשים, אותו הם משילים מספר פעמים בתקופת חייהם. העור הישן נקרא "נָשֶׁל", וניתן לעיתים למצוא אותו בשלמותו. עורו של הנחש משמש לעיתים גם לייצור אביזרי אופנה, כגון ארנקים.

גופו של הנחש מאורך וצר, ועל כן איבריו הפנימיים מסודרים בזה אחר זה ולא אחד לצד השני. האיברים מוקפים במערכת שרירים חזקה, שמאפשרת לנחש לפתל את החוליות שלו ולהתקדם בתנועתו.

הנחשים אינם שומעים היטב, כיוון שיש להם אוזן פנימית בלבד. הם מסוגלים לשמוע בעיקר זעזועים בקרקע ואת רוב הצלילים הם אינם שומעים כלל. גם ראייתם אינה טובה, אם כי ישנם נחשים אשר מסוגלים לחוש בקרינה תת אדומה באמצעות גומות חישה מיוחדות הממוקמות בין העיניים לנחיריים. חוש הריח, לעומת זאת, מפותח ביותר אצל הנחשים, וזה למעשה החוש העיקרי שבאמצעותו הם מתמצאים בסביבתם. והנה עובדה

ארנק מעור נחש

מעניינת: הנחש מריח באמצעות לשונו: הוא מוציא אותה, אוסף את מולקולות הריח ומעבירן לאיבר הנמצא בחך העליון. איבר זה משדר את אותות הריח למוח.

בשפה יומיומית נהוג לכנות את הנחשים "בעלי דם קר", אך זו, למעשה, הגדרה שגויה. נכון יותר להגיד, כי בשל רמת חילוף חומרים נמוכה יחסית הם אינם שולטים בטמפרטורת גופם, וזו תלויה במקורות חיצוניים. לכן, בניגוד לרוב בעלי החיים, הנחשים נאלצים לווסת את הטמפרטורה באמצעים התנהגותיים, למשל באמצעות הפחתת פעילות כאשר הטמפרטורה עולה.

נקבת הנחש והביצים

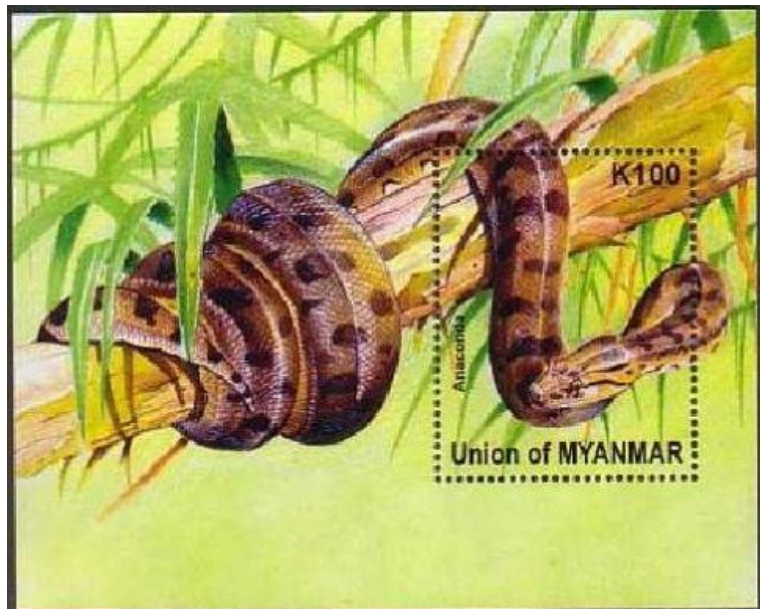
הנחשים מתרבים בעונות השנה החמות (קיץ או אביב) ונקבת הנחש יכולה להטיל עד כ-100 בהטלה אחת (תלוי בזן הנחש). לאחר תקופה של חודש עד חודשיים מבקעים הנחשים הצעירים את קליפת הביצה וזוחלים החוצה. ניתן להצביע על מספר מיני נחשים שבהם שומרות הנקבות את הביצים עד לבקיעתן בתוך הגוף ומשריצות את הנחשים.

הנחשים הצעירים גדלים במהירות, וגדילתם נמשכת ולאורך כל חייהם. גדול הנחשים הקיים בימינו הוא הפיתון המרושת, שאורכו עשוי להגיע עד לכ-10 מטרים, והכבד ביותר הוא האנקונדה שמשקלו עשוי

להגיע לכ-100 קילוגרם. מאובנים שהתגלו הצביעו על מיני נחשים שאורכם הגיע עד ל-15 מטרים ומשקלם היה למעלה מטון. המאובן יוצא הדופן והקדום ביותר שנמצא עד כה, הוא כבן 120 מיליון שנה, ולו 4 רגלים. ממצא זה מחזק את ההשערה הרווחת, כי נחשים התפתחו ביבשה, ולא מהים, כפי שסברו בעבר בגלל קיומם של נחשי ים.

למעלה: הפיתון המרושת – הנחש הגדול ביותר בעולם.
מימין: הנחש הכבד ביותר בעולם – האנקונדה.

הנחשים הם אוכלי בשר. הקטנים שבהם אוכלים חרקים והגדולים ניזונים אף מבעלי חיים גדולים כגון חזירים

ועיזים. במקרים מסויימים תועדו נחשי אנקונדה שטרפו גם בעלי חיים כגון תנין צעיר או נחשים אחרים. בשל היותם "בעלי דם קר" נחשים מעכלים את מזונם לאט, וכתוצאה מכך גם אוכלים לעתים רחוקות יחסית. עובדה זו מתיישבת היטב עם אורח החיים הלא חברתי של הנחש, שמביא אותו לפגוש את טרפו לעיתים רחוקות. הנחש הוא טורף אופורטוניסטי שינצל הזדמנות לטרוף גם אם אינו רעב, כיוון שאינו בטוח מתי יפגוש את טרפו בפעם הבאה.

לנחשים אין שיניים המיועדות ללעיסה, ולכן עליהם לבלוע את הטרף בשלמותו. בשל כך פיתחו רוב הנחשים אמצעי מיוחד – הם פורקים את לסתותיהם, ובכך מגדילים את רוחב הפה שלהם בכדי לאפשר למזון גדול להיכנס. ישנם נחשים, שהטרף החביב עליהם הוא ביצים טריות, והם משתמשים בתחבולה זו כדי לבצע את המלאכה. הם פורקים את לסתותיהם ומרחיבים את פיהם לגודל עצום. לאחר מכן, הם משתמשים בשרירים כדי לשבור את הביצה, ופולטים החוצה את הקליפה.

נחשים ממיתים את טרפם בשתי צורות מרכזיות: "הכשה" (המתה באמצעות ארס) או "חנק". רק רבע ממיני הנחשים בעולם הם ארסיים. הארס מיוצר בבלוטות הנמצאות בראש הנחש, והוא מוזרם לשיני הארס כאשר מופעל עליהן לחץ. שיני הארס חדות במיוחד וחודרות בקלות באמצעות נשיכה של גוף הקורבן. מטרתו העיקרית של הארס היא לשתק את הטרף, אולם הוא גם מתחיל את תהליך העיכול באמצעות המסת האיברים החיוניים (כלי דם וכו'). יש נחשים, אשר ארסם פוגע במערכת העצבים של הקרבן ויש אשר גורמים לפגיעה במחזור הדם. התוצאה היא קשה: הטרף ימות מחנק, הרעלת דם או שטפי דם פנימיים וסיבוכים הנובעים מכך. יש מיני נחשים המשתמשים בארס כדי לנטרל את אויביהם ללא הכשה וללא מגע ישיר כלל. הקוברת היורקת, למשל, מתיז ארס אל עיניו של הטרף או האויב המאיים עליו. הארס מנטרל מיד את הראייה ועלול לגרום אף לעיוורון.

סכנת נפשות! מימין: הנחש הטיגריסי הוא ארסי. במרכז: הקוברת היורקת. משמאל: נחש חנק.

נחשים שאינם ארסיים הורגים את טרפם בחניקה. הם כורכים עצמם סביב טרפם בתנועה מהירה, לוחצים על גוף הקורבן ויוצרים מצב של חנק. חלק מנחשי החנק מביאים למות טרפם באופן שונה: הלחץ החזק המופעל על הטרף גורם לחסימת כלי הדם בגופו ולהפסקת הזרימה הסדירה של הדם. כתוצאה מכך, הטרף מת מדום לב.

קיפוד אוכל נחש

לאחר שבנינו לנחש מוניטין רצחני שכזה, נספר שברוב הזמן הנחש צריך להשמר לנפשו ולמעשה, בטבע יש לנחש גם לא מעט אויבים כגון: החייוואי (עוף דורס), חתול, גרית הדבש, קיפוד ונמייה.

שלושת האחרונים שהוזכרו ברשימה מכובדת זו אף פיתחו עמידות לארס של נחשים מהמסוכנים ביותר. לאור זאת, ישנם מקומות מסויימים בעולם שבהם ניתן בהחלט לצפות במראה שכיח של גרית סועדת את ליבה במנת נחש קוברת או פתן.

מפגש עם נחש

בעולם קיימים כ-2,500 מיני נחשים הפרוסים על כל היבשות למעט אנטארקטיקה. מטבעם הנחשים מעדיפים ארצות עם מזג אוויר חמים בשל חוסר היכולת שלהם לשלוט בצורה מיטבית בטמפרטורת גופם. בארצות שבהן החורף קר מדי הם נכנסים לתרדמת חורף, תקופה בה הם ממעטים בתזונה ובאכילה. רוב הנחשים חיים ביבשה, אולם ישנם גם נחשים החיים במים, בים או בנהרות. נחשי מים בדרך כלל ארסיים יותר מנחשי היבשה אך נחשבים לפחות תוקפניים.

בישראל חיים כמה עשרות מיני נחשים שרובם אינם ארסיים, ולכן אינם מסוכנים או מזיקים לאדם. יחד עם זאת ניתן למצוא בנוף הישראלי גם כמה נחשים ארסיים כגון הצפע המצוי או הפתן השחור שהם מסוכנים לאדם. כדאי להזכיר גם את שרף עין גדי, שהוא הנחש המסוכן ביותר החי בארץ, נגד הארס שלו אין נסיוב!

מידי שנה מתרחשים בישראל כ-300 מקרי הכשה, רובם בתקופת האביב והקיץ, ובראש רשימת המכישים ניצב הצפע המצוי. חשוב לציין כי גם חיות המחמד בישראל נמצאות בסיכון דומה וסובלות ממקרי הכשה רבים במהלך אותה תקופה.

אל תנסו לתפוס נחש ביד!

ימי הקיץ או האביב החמימים גורמים לנחשים לצאת אל השמש ולהתחמם, וחלקם יהיו ארסיים במיוחד בהכשה הראשונה. עצה ראשונה וטובה תהיה לא להפוך סלעים או אבנים, ובוודאי שלא בידיים חשופות. מנקודת מבטו של

הנחש מדובר על כניסה למרחב הפרטי המשמש לו כמסתור. ברוב המקרים הנחש יגיב בבהלה וימהר להכיש כדי להתגונן בפני האויב הלא קרוא. אם נתקלתם בנחש, בשום פנים ואופן אל תנסו ללטף אותו, לאחוז בו או ללכוד אותו. אין צורך לזרוק חפצים או לפגוע בנחש, שהרי זו חיה מוגנת על פי חוק וגם משום שכל פעולה כזו תגדיל את הסיכויים שהנחש יכיש אתכם.

אם אתם נמצאים במחיצת אדם שהוכש על ידי נחש, או אם אתם עצמכם הוכשתם, זה הזמן להישאר רגועים. הדבר חשוב, כיוון שהארס חודר אל מחזור הדם ויש להקפיד על התנהגות רגועה כדי לשמור על דופק איטי ככל האפשר. מומלץ להושיב את הנפגע באיזור מוצל ולהשקות אותו במים קרים. אין לבצע פעולות רפואיות מסוכנות, כגון הנחת חוסם עורקים או קרח על מקום הפגיעה ואסור למצוץ את הארס. לאחר הסיוע הראשוני יש לפנות את הנפגע באופן מיידי לבית החולים להמשך קבלת טיפול.

תרבות, רבותי, תרבות

מלבד סיפור "הגירוש מגן עדן", הנחש מככב באירועים מקראיים נוספים. למשל, כאשר **אהרון הכהן** נדרש לתחרות אל מול החרטומים המצרים בקרב הוכחת יכולות, אלו האחרונים בוחרים להפוך את המטה שלהם לנחשים מאיימים. בתגובה הופך גם אהרון את המטה שלו לנחש, וזה בולע את הנחשים המתחרים.

הארי פוטר. בצד ימין למטה נראה נחש.

גם בספרות בת זמננו לא איבד הנחש את זוהרו, ובסדרת ספרי הנוער "הארי פוטר" הנחש משמש כסמל לרוע. חובבי הסדרה יידעו לספר כי זהו הסמל של בית סלית'רין וגם חיית המחמד האהובה על **לורד וולדמורט**. המכשף המרושע יכול לדבר עם נחשים, יכולת שגם **הארי פוטר** עצמו ניחן בה. בספר "הארי פוטר וחדר הסודות" משתמש וולדמורט במפלצת דמוית-נחש בשם "בסיליסק" כדי להטיל אימה על בית הספר לקוסמים (הוגוורטס).

תכונותיו הבולטות של הנחש כצייד חמקמק וקטלני הפכה אותו למבוקש במיוחד בקרב יחידות צבאיות שבחרו להיקרא בשמות נחשים או לכלול את דמותו בסמלן. בחירה כזו נועדה להפחיד את האוייב או להעלות את גאוות היחידה. בצה"ל, לדוגמא, אחד הסמלים המוכרים ביותר מופיע בתג של חטיבת הצנחנים בדמות נחש מכונף.

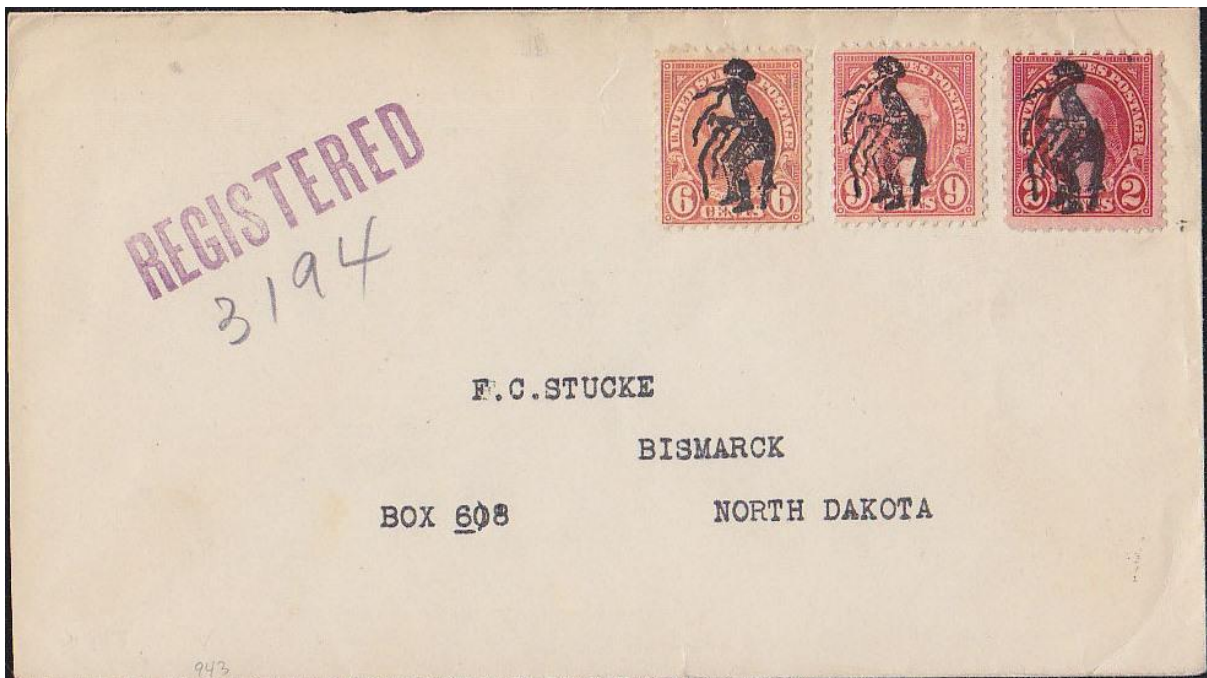
סמל הנחש אומץ גם על ידי חילות הרפואה בעולם, אולי בשל היכולת של הארס שלו לשמש כסם מרפא. בצה"ל בחירה זו נשענת על הסיפור המקראי אודות נחש הנחושת, שהציב **משה** לעם ישראל בנדודיו במדבר. בני ישראל מאסו בנדודים במדבר, אלוהים הענישם על ידי נחשים רבים ששלח להכישם. זעקתו של העם הגיעה אל האלוהים, והוא ציווה על משה להציב נחש נחושת מסביב לחרב - שכל המביט בו, מבריא!

הדפס דוגמא (specimen) של חותמת ביול רפואית, העושה שימוש בסמל הנחש.

נסיים את החלק התרבותי בתיאור של מנהגים מארצות רחוקות, דוגמת "אחיזת הנחשים" – פולחן דתי הנהוג מאז תחילת המאה ה-20 במספר קטן של כנסיות בארצות הברית לצורכי היטהרות. הטקס כולל החזקה של נחשים ארסיים ולעיתים גם שתיה של מים מהולים ברעל הקטלני. מקורו של פולחן זה בכתבי הברית החדשה, כניסיון להוכיח את דבר כוחו של האל לחולל ניסים, אך זוהי בפעולה מסוכנת ביותר עם סבירות גבוהה לתוצאות קטלניות. ממציא פולחן רווי סכנות זה, **ג'ורג' הנסלי**, מת בשנת 1955 מהכשת נחש בו אחז.

טקס נפוץ ומוכר מאוד למי שמבקר באסיה הרחוקה ובמיוחד בהודו, הוא מופע מסוג "הפנוט נחשים". בטקס, מנגן המאלף בחליל פונגי אל מול פניו של נחש קוברה וזה האחרון נראה לצופים מהצד כמרקד לצלילי החליל מבלי להכיש את מאלפו. בפועל, הנחש כמעט ואינו שומע את הצלילים (כפי שהסברנו לעיל) ובוודאי שאינו רוקד, אלא עוקב אחר התנועה הבלתי הפוסקת של החליל. בכדי למנוע סכנה למהפנט, המאלף חולב מראש את ארסו של הנחש או עוקר את שיני הארס של הנחש האומלל ומשאיר אותו חסר הגנה. מהפנטי הנחשים נוקטים באמצעי זהירות נוספים, ובדרך כלל יושבים במרחק בטוח מטווח ההכשה של הנחש, ששוכב בתוך סל. מיותר לציין, שמנהגים אלה גורמים סבל רב לנחש, ומוטב שהיו נעלמים מהנוף. "מופעי הסבל" מיועדים בעיקר לתיירים, ואני ממליץ להחרים אותם לחלוטין.

נחש רוקד לצלילי חליל. חותמת קשוטה (fancy cancel) משנות ה-30 מהעיירה פרסקוט, אריזונה.

אמא, אני רוצה נחש

אם הצלחתי לשפר מעט את תדמיתו השלילית של הנחש אולי תרצו לעשות צעד נוסף קדימה, ולאמץ נחש כחיית מחמד. אנשים רבים, בארץ ובעולם, עשו זאת, וגילו כי מדובר בבעל חיים מרתק, יפה, וקל לגידול. הנחש אינו דורש טיפול יומיומי, וברוב מקרים אינו מסוכן בכלל. בקיצור – חיית המחמד האולטימטיבית.

ראשית, בהשוואה לכלבים וחתולים, נחשים אינם דורשים תשומת לב רבה, הם אינם משתוקקים לחיבה מבעליהם, אין צורך לקחת אותם לטיול או להוציא אותם החוצה כדי שיעשו את צרכיהם. הנחשים הם חיה שקטה במיוחד, שאינה נובחת או משמיעה קולות רמים, וגם בעיות כגון שיער או טיפוח אינם חלק ממנת חלקו של מגדל הנחשים. נחשים ניזונים ממכרסמים שזמינים לרכישה בכל חנות חיות. אם אינכם אוהבים את הרעיון של האכלת הנחש במכרסמים חיים, קיימת אלטרנטיבה בדמות מכרסמים קפואים, שיש להפשיר לפני האכלת הנחש. הנחשים אינם צריכים להיות מוזנים בכל יום אך צפייה בנחש אוכל היא אירוע מרתק.

הנחש כחיית מחמד לבית

אם השתכנעתם שזו חיית המחמד הראויה לכם או לילדכם תצטרכו להצטייד בטרריום (בית גידול לזוחלים, המזכיר אקווריום), כלי למים ומתקן לחימום הטרריום, כיוון שהנחש, כאמור, אינו שולט בטמפרטורת גופו, וזקוק לעזרים חיצוניים. נחשים אוהבים להסתתר ולכן יש לייצור אזורי מסתור בתוך הטרריום באמצעות אבנים או כלי חרס.

מידע נוסף והדרכה אודות גידול נחשים אפשר לקבל בחנות החיות הקרובה אליכם וברשת האינטרנט. גם עבדכם הנאמן מציע לתרום מניסיונו כדי לקדם אתכם אל המטרה הנכספת. ההנאה שלכם מובטחת!

איציק חנן הוא מתכנת מחשבים ויזם בתחום ההיי-טק, המגדל נחשים בביתו.
כתובתו למשלוח תגובות: itsik@smart-apps.co.il